

Bijdehante baby's en pittige peuters

Herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong bij jonge kinderen

©2017, XL-leren, drs. Lilian C. van der Poel-de Schipper, Karnemelksloot 20a, 2806 BG Gouda

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting Pro (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de auteurs, ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n) te achterhalen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te nemen met XL-leren.

NUR 190, 773, 853, 854
ISBN 978-94-62543-86-7
Eerste druk 2017

Voor professor Franz Mönks, die mij vier jaar geleden opriep
om toch vooral door te gaan met het werk voor die allerjongste kinderen.

Adviezen: Marian Habermehl-Ooms, MSc
Redactie: Marita Weener, www.redactiebureaumaritaweener.nl
Ontwerp en vormgeving: Sabrina Wakker, www.wakkerdesign.nl
Illustratie omslag: Shutterstock
Illustraties en foto's binnenwerk: Lilian C. van der Poel-de Schipper, www.XL-leren.com, 123rf.com
en Shutterstock
Uitgever: Sabine Kokee, www.leuker.nu
Druk: Maak je eigen onderwijsboek, www.maakjeeigenonderwijsboek.nl

Bijdehante baby's en pittige peuters

Herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong bij jonge kinderen

Drs. Lilian C. van der Poel-de Schipper
Adviezen: Marian Habermehl-Ooms, MSc

Voorwoord	8
Dankwoord	9
Deel 1 Theorie	
1 Hoogbegaafdheid en ontwikkelingsvoorsprong	10
1.1 De verdeling van intelligentie	12
1.2 Het verschil tussen een ontwikkelingsvoorsprong en hoogbegaafdheid	13
1.3 Renzulli en Mönks over hoogbegaafdheid	13
1.4 Het Zijnsluit van Tessa Kieboom	15
1.4.1 De hoge lat	16
1.4.2 Rechtvaardigheidsgevoel	17
1.4.3 Kritische instelling	18
1.4.4 Gevoeligheid	18
1.5 Het Delphimodel	19
1.6 Gedrag is het aanknopingspunt	23
2 Signaleren	25
2.1 Het belang van vroegsignaleren	25
2.2 Je zelfbeeld	26
2.2.1 De lachspiegel	28
2.2.2 Ik ben anders	30
2.2.3 Ons kind is anders	30
3 Ontwikkeling volgen	32
4 Herkennen van een voorsprong bij baby's en peuters	34
4.1 Niet wetenschappelijk	34
4.2 Gedrag en interpretatie	34
4.3 Wat zie je?	35
5 Jij en het kind	39
5.1 Zie mij...	39
5.2 Hoor mij...	39
5.3 Als jij naar mij luistert...	40
5.4 Geef me de ruimte...	40
5.5 Help me mezelf te ontwikkelen	40
5.6 Verschillende typen	41
5.7 Wat doen we met deze kinderen?	42

Deel 2 De Praktijk

6	Vijf stappen	46
6.1	Kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, de formulieren	47
6.2	Stap 1 Intake en Signaleren	48
6.2.1	Intakegesprek	49
6.2.1.1	Uitleg bij het intakegesprek; leeftijd 0-1	50
6.2.1.2	Uitleg bij de het intakegesprek; leeftijd 1-2	53
6.2.1.3	Uitleg bij het intakegesprek; leeftijd 2-3	54
6.2.1.4	Uitleg bij het intakegesprek; leeftijd 3-4	55
6.2.2	De XL-signaleringslijst	57
6.2.2.1	De XL-signaleringslijst vergeleken met het Van Wiechenschema	59
6.2.2.2	Het eerste jaar	60
6.2.2.3	Na het eerste jaar	70
6.2.3	Wanneer heeft een kind een voorsprong?	81
6.3	Stap 2 Informeren	82
6.3.1	Het formulier Voortgangsgesprek met de ouders	83
6.3.2	Uitleg bij het voortgangsgesprek met de ouders	83
6.4	Stap 3 Een kind een langere periode volgen	84
6.4.1	Uitleg van het formulier Observaties Algemeen	85
6.5	Stap 4 Plan voor het kind	89
6.5.1	Toelichting op het plan voor dit kind	90
6.6	Signaleren en volgen van 3+-kinderen	91
6.6.1	Spelobservatie 3+	91
6.6.1.1	Observeren tijdens het spel met andere kinderen	92
6.6.1.2	Observeren tijdens zelfgecreëerde spelmomenten	92
6.7	Stap 5 Portfolio en Overdracht school	93
6.7.1	Uitleg Portfolio	94
6.7.2	Uitleg Overdrachtsformulier voor de basisschool	97
7	Werken aan een groeimindset	98
7.1	Mindset voor baby's en peuters	98
7.2	Mindset en ontwikkelingsvoorsprong	99
7.3	Voorkomen beter dan genezen...	99
7.3.1	Communicatie, communicatie en NOG eens communicatie...	100
7.3.2	Toveren met NOG	100
7.3.3	Groei-zinnen	101
7.4	Ontdek je eigen mindset	102
7.5	Ouders en mindset	102
7.6	Mindset en de buitenwereld	102

8	Houding	103
8.1	Maar wat kan ik nu precies doen?	103
8.2	En ik als pedagogisch medewerker dan?	107
9	Hoe gaan we om met de Zijnskenmerken?	108
9.1	De lat ligt hoog	108
9.2	Rechtvaardigheidsgevoel	109
9.3	Kritische instelling	110
9.4	Gevoeligheid	
10	Hoe benaderen we het kind?	113
10.1	Hoe praat ik tegen het kind?	113
10.2	Complimenteren	113
10.3	Mag ik eisen stellen?	114
11	Uitdagingen die kinderen met een voorsprong tegenkomen	115
11.1	Motorische uitdagingen	115
11.2	Uitdagingen op het gebied van taal	116
11.3	Sociale uitdagingen	117
11.4	Cognitieve uitdagingen	118
11.5	Uitdagingen op het gebied van motivatie	118
11.6	Uitdagingen op het gebied van emotie	119
11.7	Uitdagingen met betrekking tot het aanleren van vaardigheden	119
11.8	Omgaan met vrijheid	120
12	Een rijke uitdagende speel-/leeromgeving bieden	122
12.1	Dagelijkse routine	122
12.2	Vrije spelmomenten	124
12.3	Samen spelen	125
	12.3.1 Speelvragen	126
12.4	Samen een spelletje doen	127
12.5	Uitdagende activiteiten	127
13	Verrijking tijdens het thematisch werken met peuters	130
13.1	Lezen en voorlezen	130
13.2	Zingen	131
13.3	Creatieve activiteiten	131
13.4	Ontdekactiviteiten	132
13.5	Buitenactiviteiten	133
14	Leeftijden, spelen en ontwikkeling	135
14.1	Tussen de drie en zes maanden	135
14.2	Tussen de zes en acht maanden	136
14.3	Tussen de acht en tien maanden	137
14.4	Tussen de elf en twaalf maanden	137
14.5	Tussen de een en anderhalf jaar	138
14.6	Tussen de anderhalf en twee jaar	139
14.7	Tussen de twee en drie jaar	140
14.8	Tussen de drie en vier jaar	140

15	Onderpresteren	142
15.1	Kunnen peuters al onderpresteren?	142
15.2	Wat kunnen we doen om onderpresteren te voorkomen?	143
16	Ouders en een ontwikkelingsvoorsprong	144
16.1	Alle ouders willen wel een kind met een voorsprong...	144
16.2	Denken alle ouders dat hun kind een voorsprong heeft?	145
16.3	Als ouders niets doorhebben terwijl ik een voorsprong zie?	145
16.4	Dan heb je ook ouders die zeggen dat hun kind meer kan...	145
17	Meten is weten	146
17.1	Testen of niet, een aantal overwegingen	146
17.2	Maar als ik het zeker wil weten?	146
17.3	Wanneer testen en door wie?	147
17.4	En als we het zelf weten, vertellen we het dan?	144
Bijlagen		
Bijlage I	Intakegesprek met de ouders	150
Bijlage II	XL-signaleringslijst	152
Bijlage III	Voortgangsgesprek met de ouders	156
Bijlage IV	Observaties Algemeen	157
Bijlage V	Spelobservatie 3+	160
Bijlage VI	Dagelijks plan voor kinderen met een voorsprong	161
Bijlage VII	Individueel plan voor kinderen met een voorsprong	162
Bijlage VIII	Werken met een thema	164
Bijlage IX	Portfolio	166
Bijlage X	Overdrachtsformulier voor de basisschool	167
Bijlage XI	Foto's	169
Bijlage XII	Uitleg totstandkoming XL-signaleringslijst	177
Literatuurlijst		180
Over de auteur		183

Voorwoord

Voor je ligt het resultaat van jaren denk- en twijfelwerk. Denkwerk omdat ik, Lilian van der Poel, al een flink aantal jaren nadenk over het herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong. Tijdens de ontwikkeling van mijn eigen kinderen (die respectievelijk inmiddels 14, 16 en 18 zijn) ontstond het idee om eens serieus te kijken naar die voorsprong omdat de gezondheidszorg en de scholen er maar geen grip op lijken te krijgen. Twijfelwerk omdat er altijd redenen zijn om aan te nemen dat een kenmerk misschien wel geen kenmerk is. Omdat het eng is om dingen te zeggen die (nog) niet onderzocht zijn. Het is dan ook een groot experiment om te kijken wat aanwijsbaar is voor een voorsprong en wat niet.

Aan dat twifelen kwam een eind toen ik zelf een groep voor peuters met een voorsprong startte, en zag wat de effecten waren op de ontwikkeling van de kinderen. Het ene kind pakte al heel snel uitdagende taken op, het andere kind ontwikkelde zijn spraak opvallend snel toen hij in de groep kwam, en weer een ander kind stopte met onderpresteren toen ze in de groep zat. Met alle ouders was een voorgesprek geweest, en alle kinderen waren tevoren gescreend. Bij alle kinderen die deelnamen aan de groep waren er duidelijke aanwijzingen voor een voorsprong, onder andere op basis van de kenmerkenlijst die opgenomen is in dit boek.

Dat versterkte het idee dat een voorsprong al vroeg te herkennen moet zijn. Nu de basisscholen in toenemende mate begaafdheid ondersteunen heeft het ook zin om een voorsprong bij jonge kinderen te herkennen. Want als er een ding duidelijk is geworden, dan is het wel dat de hele omgeving de ontwikkeling van het kind moet ondersteunen als we zijn capaciteiten willen laten bloeien. En daar maken kinderopvang en school belangrijke onderdelen van uit.

Vanuit de vruchtbare samenwerking met Marian Habermehl bij het ontwikkelen van een signaleringsinstrument voor kleuters heb ik nu samen met Marian de XL-signaleringslijst voor baby's en peuters ontwikkeld. We bekijken het kind in zijn geheel, en kijken dus niet alleen naar cognitieve aspecten, zoals veel andere instrumenten doen. Met behulp van de lijst kijken we naar het kind in al zijn aspecten, zijn denken en wie hij is, en besteden daardoor aandacht aan de hele ontwikkeling van het kind.

Hoewel we in het boek steeds spreken over 'hij' is alles ook van toepassing op meisjes. Want ook al lijkt het er nog steeds op dat er meer jongens zijn met een ontwikkelings-

voorsprong dan meisjes, uit onderzoek is duidelijk geworden dat er evenveel snelle meisjes zijn, ze worden op dit moment alleen nog niet zo goed herkend. We hopen met dit boek dan ook bij te dragen aan de herkenning van een voorsprong in het algemeen, en van meisjes in het bijzonder.

Wij zijn beiden heel blij dat jij je wilt verdiepen in het onderwerp en we hopen dat jouw ervaringen met het signaleringsinstrument voor de allerkleinsten ook positief zijn. We wensen je er veel succes, maar vooral veel plezier mee!

Lilian van der Poel

Dankwoord

Het heeft lang geduurd voordat bij mij de knop omging om dit boek te schrijven. In de afgelopen jaren heb ik verschillende gesprekken gevoerd met mensen die hun hele leven al werken met kinderen, of die op de een of andere manier in het wetenschappelijke veld actief zijn met kinderen. Graag wil ik vier mensen specifiek noemen, omdat zij mij goed op weg geholpen hebben bij het schrijven, omdat ze mij net vanuit een andere invalshoek lieten kijken, of omdat ze mij aanspoorden om vooral door te gaan met het schrijven van dit boek. Bettie Carmiggelt van het NCJ heeft mij meer dan ze zelf heeft beseft geholpen met het zoeken naar de juiste informatie voor het signaleren. Zij was het ook die mij wees op het onderzoek van Paul Verkerk van het TNO naar allerlei ontwikkelingsnormen. Zijn onderzoek was voor mij van grote waarde. Als derde wil ik graag Evelyn Kroesbergen van de Radboud Universiteit Nijmegen bedanken, die mij steeds weer aanspoorde verder te gaan met bedenken hoe die ontwikkelingsvoorsprong in elkaar zit. En natuurlijk wil ik mijn schrijfmaatje Marian Habermehl bedanken voor haar inzet, voor het kritisch meedenken en voor het meelesen bij het schrijven van dit boek.

Lilian

Theorie

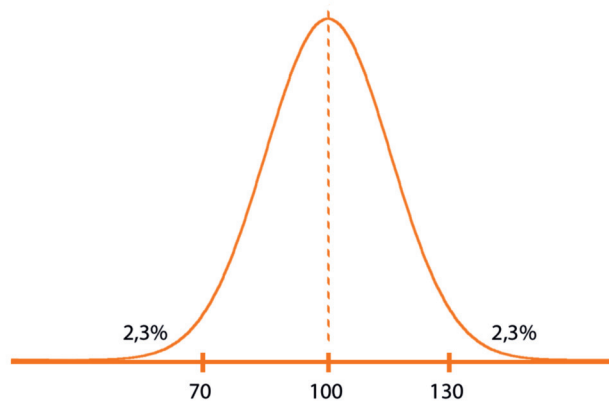
In dit deel bieden we een theoretisch kader. Wetenschappelijk gezien is er nog weinig bekend over jonge kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, en is het nog onduidelijk welk gedrag of welke ontwikkeling voorspeller is voor latere hoogbegaafdheid. In het eerste hoofdstuk willen we toch de link leggen tussen hoogbegaafdheid en ontwikkelingsvoorsprong. We laten enkele bekende modellen zien over hoogbegaafdheid en vertalen ze naar jonge kinderen. In hoofdstuk 2 staan we stil bij het belang van vroegsignalering; de belangrijkste reden om daar uitgebreid bij stil te staan is de invloed van vroegsignalering op een gezonde ontwikkeling van het zelfbeeld. Hoofdstuk 3 gaat over het volgen van de ontwikkeling en het aansluiten bij het ontwikkelingsniveau van een kind vanuit de zone van de naaste ontwikkeling. In hoofdstuk 4 beschrijven we gedrag dat je ziet bij het herkennen van een ontwikkelingsvoorsprong. Tot slot beschrijven we in hoofdstuk 5 het belang van de relatie tussen jou als pedagogisch medewerker en het kind met de ontwikkelingsvoorsprong, en hoe je zo'n relatie aan kunt gaan.

Hoogbegaafdheid en ontwikkelingsvoorsprong

In dit hoofdstuk staan we eerst stil bij de term ontwikkelingsvoorsprong. We kijken naar de vraag wanneer je kunt spreken van een ontwikkelingsvoorsprong en wat dit kan zeggen over mogelijke hoogbegaafdheid. Hierna leggen we uit wat hoogbegaafdheid is aan de hand van een aantal belangrijke wetenschappelijke modellen en we leggen vanuit die modellen een koppeling naar jonge kinderen.

1.1 De verdeling van intelligentie

Figuur 1.1 De verdeling van het IQ over een doorsnee bevolking

De gausscurve in figuur 1.1 laat zien hoe intelligentie verdeeld is (Herrnstein & Murray, 1994). In het model is 100 het gemiddelde intelligentiequotiënt, ook wel IQ genoemd. De grootste groep mensen heeft een IQ van rond de 100. Als je goed kijkt, dan zie je in het model dat er maar weinig mensen zijn met een IQ van 70 of minder. Dat zijn de mensen die we zwakbegaafd noemen. Voor mensen die zwakbegaafd zijn, zijn er gelukkig al veel aanpassingen, in de samenleving en in het onderwijs. We zorgen voor deze aanpassingen om mogelijke gedragsproblemen te voorkomen en deze mensen te helpen zo goed mogelijk mee te kunnen komen op school en in de maatschappij. Aan de rechterkant van het model zie je dat er ook maar weinig mensen zijn met een IQ

van 130 of hoger. Mensen met een IQ vanaf 130 noemen we hoogbegaafd. Voor hen zijn er nog niet zoveel aanpassingen, terwijl dat net zo hard nodig is als voor de mensen met een IQ van 70 of lager. Want ook kinderen met een hoog IQ kunnen gedragsproblemen ontwikkelen als er geen aanpassingen worden gedaan. Dat geldt ook al als kinderen heel jong zijn.

Volgens het model is maar 2,3% van alle mensen hoogbegaafd. Hoe hoger het IQ, hoe minder mensen er zijn die datzelfde IQ hebben. Zo heeft 1 op de 100 mensen een IQ van 130, en maar 1 op de 1000 mensen een IQ van 145 of hoger. Heb je een IQ van 145 of hoger, dan betekent dat dat je maar weinig mensen om je heen hebt die net zo snel kunnen denken als jij dat kunt. Voor volwassenen, maar vooral voor kinderen is het dan ook moeilijk om vrienden te vinden waar ze op hun eigen niveau mee kunnen praten en spelen.

1.2 Het verschil tussen een ontwikkelingsvoorsprong en hoogbegaafdheid

Bij kinderen tot een jaar of 6 die opmerkelijk ver voorlopen in hun ontwikkeling (ten opzichte van hun leeftijdgenoten) spreken we van een ontwikkelingsvoorsprong. Deze voorsprong kan op verschillende gebieden te zien zijn, bijvoorbeeld op taalgebied of motorisch gebied, of op beide. We spreken bij jonge kinderen over een ontwikkelingsvoorsprong omdat we op dit moment geen tests hebben waarmee we hoogbegaafdheid al op jonge leeftijd vast kunnen stellen. Maar we kunnen wel kijken of we een grote voorsprong zien. Omdat we nog niet kunnen spreken over hoogbegaafdheid, betekent dit niet dat het kind niet hoogbegaafd is. We weten het gewoon nog niet.

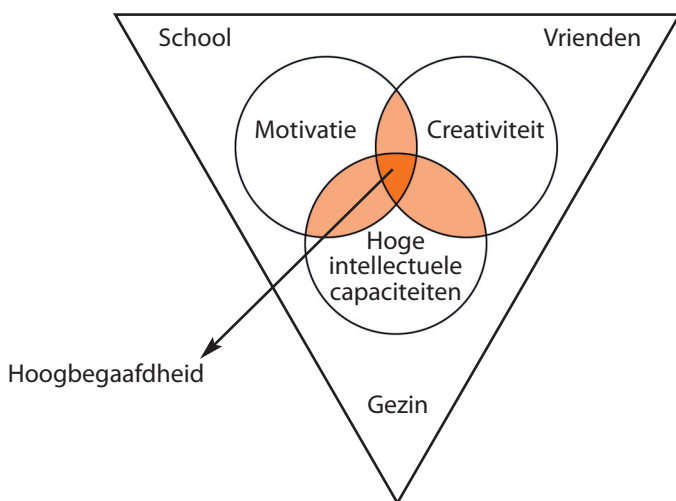
Regelmatig krijgen wij de vraag: kun je al spreken van hoogbegaafdheid bij baby's? Ons antwoord is dan ja en nee. Ja, omdat je *in aanleg* hoogbegaafd bent. Je hersenen zijn op een andere manier opgebouwd en ontwikkelen zich op een andere manier dan bij kinderen die die aanleg niet hebben. Waarom dat zo is, is nog niet helemaal duidelijk; dat het zo is, staat vast.

Waarom mag je dan toch nog niet spreken van hoogbegaafdheid bij baby's en jonge kinderen? Dat heeft, zoals we eerder al schreven, te maken met de middelen die op dit moment beschikbaar zijn om hoogbegaafdheid vast te stellen. Je mag namelijk pas spreken van hoogbegaafdheid als dit is aangetoond met een wetenschappelijk bewezen betrouwbaar testinstrument. Dat betekent dat je jezelf hoogbegaafd mag noemen als je getest bent, en als de test aangeeft dat je IQ hoger is dan 130 (100 is het gemiddelde). Daarnaast moet er tijdens het onderzoek gekeken zijn naar andere kenmerken zoals creativiteit en motivatie (Mönks & Ypenburg, 2011).

1.3 Renzulli en Mönks over hoogbegaafdheid

Twee toonaangevende wetenschappers op het gebied van hoogbegaafdheid zijn Renzulli en Mönks. Beiden hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het ontwikkelen van een definitie van hoogbegaafdheid. Renzulli (1978) ontwikkelde het triadisch

model / meerfactorenmodel zoals in figuur 1.2 is weergegeven. Op de plek waar de drie ringen samenkomen, liggen volgens Renzulli de mogelijkheden om hoogbegaafdheid tot ontwikkeling te laten komen. Mönks plaatste om het model van Renzulli een driehoek waarmee hij de wisselwerking tussen de hoogbegaafde persoon en zijn omgeving weergaf. Die omgeving bestaat uit familie, school en vrienden (Heller, Mönks, Sternberg & Subotnik, 2000).

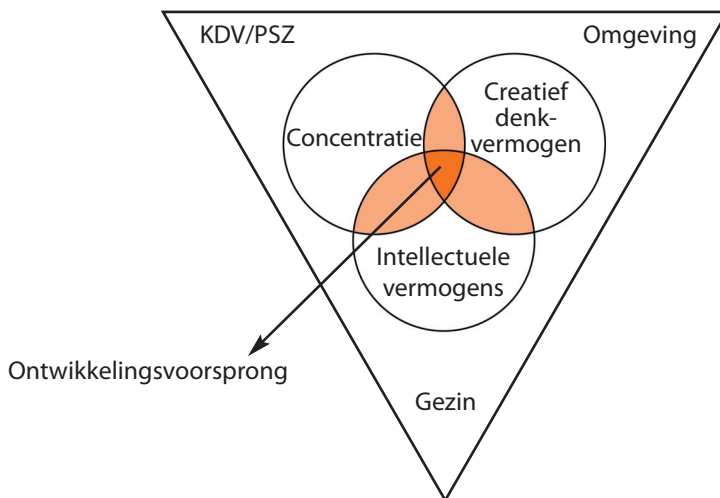
Figuur 1.2 Het meerfactorenmodel van Renzulli/Mönks

Zowel Renzulli als Mönks spreken van mensen met de *mogelijkheid* hoogbegaafd gedrag te vertonen. Of de hoogbegaafdheid tot uiting komt, hangt af van verschillende factoren, zowel binnen de hoogbegaafde (Renzulli) als buiten hem, in zijn omgeving (Mönks). Dit betekent dat een kind hoogbegaafd kan zijn, terwijl hij niet het gedrag laat zien dat je daarbij zou verwachten. Het betekent dan niet dat het kind niet hoogbegaafd is. Meestal wil het zeggen dat de omstandigheden niet goed genoeg zijn om te laten zien dat hij andere capaciteiten heeft dan zijn leeftijdgenoten.

Zo ontdekte Mönks dat als de drie factoren buiten het hoogbegaafde kind niet op een lijn zitten of niet met elkaar samenwerken, je geen hoogbegaafd gedrag meer ziet. Groeit een kind op in een gezin waar nooit wordt voorgelezen, en waar de hele dag de televisie aanstaat met allerlei onzinnige programma's, dan kan het kind met de hoogbegaafde mogelijkheden zich niet goed ontwikkelen. Bied de school geen onderwijs dat past bij dit kind, dan kan het zich ook op school niet goed ontwikkelen, en zie je niet dat het kind hoogbegaafd is. En krijgt hij vrienden die leren en studeren niet belangrijk vinden, ook dan komt het vaak voor dat het kind zijn hoogbegaafdheid niet (meer) laat zien. In alle drie de gevallen zie je dat het kind er meestal niet gelukkiger op wordt.

Joshua (2,5 jaar) heeft thuis heel veel boeken, om in te kijken of om uit voorgelezen te worden. Hij mag ze altijd zelf pakken en dat doet hij graag en vaak. Hij mag informatieve programma's kijken op tv of op de iPad, en ook dat doet hij graag. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat Joshua van een hoop dingen al behoorlijk wat afweet. Ook op het kinderdagverblijf krijgt hij veel kansen om zijn leehonger te stillen. De begeleiders vinden hem een leuk joch en hij mag in de tijd dat de kleintjes op bed liggen vaak mee naar de stad of er wordt een leuke activiteit gedaan met hem en nog een paar kinderen. Omdat hij in een verticale groep zit, heeft hij genoeg aansluiting met de kinderen die ouder zijn. Daar zit zijn beste vriendin ook bij, Tammy (3,9). Dan komt de tijd dat Tammy naar school gaat. Ineens verandert Joshua van een leuk enthousiast ventje in een dwarse vervelende peuter. Hij heeft geen aansluiting meer met zijn omgeving, en laat zijn begaafde gedrag niet meer zien.

Figuur 1.3 Meerfactorenmodel aangepast door Van der Poel

Omdat we in dit boek spreken over baby's en peuters hebben wij het begrip 'school' vervangen door kinderdagverblijf/peuterspeelzaal (kdv/psz), zie figuur 1.3. Want ook zo jong al geldt dat dit kindje een andere benadering en andere uitdagingen nodig heeft dan een kind met een gemiddelde ontwikkeling.

1.4 Het zijnsluit van Tessa Kieboom

Tessa Kieboom, de Vlaamse autoriteit op het gebied van hoogbegaafdheid, heeft een holistisch model ontwikkeld. Zij kijkt niet alleen naar de leeraspecten – de intelligentie – maar naar de hele mens. Van haar hoogbegaafdheidsmodel, met naast een

'denkluik' ook het 'zijnsluik' (Kieboom, 2011), zijn verschillende elementen al goed te herkennen bij baby's en peuters.

Figuur 1.4 Het model van hoogbegaafdheid van Tessa Kieboom met een 'denkluik' en een 'zijnsluik'

Aan de linkerkant van figuur 1.4 staat het 'denk'luik. Daar zien we dezelfde elementen terug als we zien bij Renzulli en Mönks: intelligentie, creativiteit en motivatie. In het luik aan de rechterkant staan de zijnskenmerken van mensen met een hoge intelligentie. Niet alles is even gemakkelijk terug te zien bij jonge kinderen. Daarom wordt hieronder uitgelegd hoe kinderen deze kenmerken kunnen uiten.

1.4.1 De hoge lat

Kinderen en volwassenen die hoogbegaafd zijn, stellen hoge eisen aan zichzelf en aan anderen. Ze hoeven in het begin van hun leven nog niet zoveel moeite te doen om iets te leren of voor elkaar te krijgen. Ze kijken hoe anderen de dingen aanpakken, denken er een poosje over na, en doen het dan, zonder te hoeven oefenen, vaak in een keer goed. Daarmee krijgen ze de boodschap dat ze veel dingen in een keer, en in een keer goed kunnen. Ze worden daar ook vaak voor geprezen. Zo horen ze bijvoorbeeld regelmatig: 'Zo knap, dat je al kunt lopen!' Daarmee krijgen ze al jong de boodschap dat het knap is om iets zonder al te veel te oefenen te kunnen. En ze krijgen dus ook de boodschap dat het een stuk minder knap is als je ergens veel voor moet oefenen. Dat hoeft niet eens gezegd te worden tegen ze, die conclusie trekken ze zelf. Daardoor gaan ze al jong hoge eisen stellen aan zichzelf. Ze denken dat ze alles in een keer goed moeten kunnen. Is een kind heel gemotiveerd om iets te leren, dan zie je dat ze juist constant door blijven gaan om het maar onder de knie te krijgen.

Ook op die manier leggen ze de lat hoog voor zichzelf. Daar zie je de combinatie van de lat hoog leggen en motivatie: het kind moet en zal het kunnen, wat er ook gebeurt. Als je weet waar je op moet letten, kun je meer voorbeelden herkennen. Zo zie je bijvoorbeeld ook dat kinderen die de lat hoog leggen soms weigeren iets nieuws te doen. Of ze doen het pas als ze er zelf van overtuigd zijn dat ze het echt kunnen. Pas later zie je duidelijk dat ze ook hoge eisen stellen aan anderen, al zullen hun ouders dat al wel herkennen. Van zo'n kind wordt bijvoorbeeld gezegd dat het een sterke wil heeft.

Clara stond met 6 maanden triomfantelijk in de box. Ze verraste haar ouders hiermee, en in allerijl werd de bodem van de box laag gezet. Omdat Clara al zo jong ging staan, verwachtten haar ouders dat ze ook vroeg zou gaan lopen. Niets was minder waar: Clara besloot haar eerste stapjes los pas te doen toen ze op de kop af 13 maanden was. Daarmee liet ze een heel gemiddelde ontwikkeling zien op het gebied van lopen. Clara is nu volwassen, en inmiddels is duidelijk geworden dat ze een behoorlijk perfectionistisch meisje is. Haar ouders zien hiermee het late lopen verklaard: 'Clara moest eerst het 'theoretische kader' rondom lopen gereed hebben voordat ze het echt ging doen.'

1.4.2 Rechtvaardigheidsgevoel

Het rechtvaardigheidsgevoel zie je terug als het kind besef krijgt van eerlijk en niet-eerlijk. In eerste instantie, als het kind nog jong is, zal hij boos zijn als er dingen gebeuren die hij anders wil. Als hij wat ouder wordt, dan zie je dat als iets niet volgens de regels gebeurt, dit kind in woede uitbarst. Hij laat dat op die manier zien omdat hij nog niet met woorden duidelijk kan maken wat er precies aan de hand is. Is hij nog weer wat ouder, dan hoor je: 'Dat is niet eerlijk!' Voordat het zover is, moet het kind wel een geweten ontwikkeld hebben. Het ontwikkelen van het geweten gebeurt bij kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong vaak sneller dan bij kinderen met een gemiddelde ontwikkeling. Bij kinderen met een groot rechtvaardigheidsgevoel zie je al snel dat ze anderen gaan corrigeren. Zo kunnen ze zomaar een opmerking maken over iemand die door rood rijdt, of over iemand die rookt.

Lieke (2,7) heeft een jonger zusje (1,3) dat in haar ogen veel meer aandacht krijgt dan Lieke lief is. Ze knijpt en krabt haar zusje dan ook regelmatig. Ze krijgt daar natuurlijk straf voor, want je jongere zusje pijn doen, dat kan natuurlijk niet. Voor Lieke voelt dit heel oneerlijk waardoor ze haar zusje nog vaker pijn gaat doen. Onder het gedrag van Lieke ligt een behoefte: aan passende aandacht en rechtvaardigheid.

1.4.3 Kritische instelling

Zodra het kind vragen kan stellen, zie je de kritische instelling. Dan hoor je regelmatig de vraag waarom dingen zijn zoals ze zijn. Het kind stelt regels ter discussie: warme kleding als het koud is, naar bed als het tijd is, iets wel of niet eten... Wat minder goed te zien is, maar wel degelijk een belangrijke rol speelt, is dat dit kind net zo kritisch is naar zichzelf als naar anderen. Dit kan zich uiten in het niet willen maken van fouten, of heel heftig reageren als je hem wijst op iets wat beter kan. Of het kind is om een voor jou onduidelijke reden heel erg van slag omdat hij in zijn eigen ogen iets nog niet goed genoeg kan. Er kan dan zomaar iets 'fout' zijn gegaan in de ogen van het kind. Deze kritische instelling wordt vaak verward met de peuterpuberteit, maar heeft voor kinderen met een voorsprong echt een andere achtergrond.

Flora is een pienter kind dat de wereld maar al te goed doorheeft, en maar al te graag naar haar hand zet. Als haar tante een keer op bezoek is, en Flora zich niet goed gedraagt volgens tante, probeert ze Flora te corrigeren. Flora kijkt haar indringend aan en zegt: 'Jij bent mijn moeder niet!' Flora ondermijnt daarmee het gezag van haar tante, en heeft haarfijn door dat haar tante, wat haar betreft, geen gezag over haar uit kan oefenen.

Jessie zit samen met haar broertje Stijn op het kinderdagverblijf. Soms mag ze met de pedagogisch medewerker mee om haar broertje te helpen verschonen, maar dat gebeurt niet al te vaak. Jessie geeft namelijk altijd overal commentaar op: 'Mama legt Stijn altijd anders neer, mama doet de broek van Stijn niet zo uit, mama pakt de doekjes altijd eerst voordat ze de luier uit doet.' Het is voor de pedagogisch medewerkers om geïrriteerd van te raken: het lijkt net of ze niets goed kunnen doen in de ogen van die kleine meid.

1.4.4 Gevoeligheid

De laatste in het rijtje is het best te herkennen, juist bij baby's. Kinderen met een hoge intelligentie zijn veel gevoeliger voor allerlei zintuiglijke zaken zoals geluid, gevoel, smaak, reuk, voor uitspraken van derden, maar ook hun gestel blijkt veel gevoeliger. Zo ontwikkelen ze vier keer zo vaak allergieën en astma. Dit zie je terug als dat kleine baby'tje helemaal overprikkeld raakt als er visite is, of als je ergens naartoe gaat waar het druk is. Deze vorm van prikkelgevoeligheid uit zich niet altijd zoals je zou verwachten: sommige kinderen zullen veel gaan huilen, andere kinderen worden steeds drukker en lijken nog meer prikkels te zoeken. Het ene kind duikt in zichzelf en raakt erg introvert, het andere kind reageert juist heel extravert.

Bij prikkelgevoeligheid gaat het niet alleen om overprikkeling; ook onderprikkeling speelt een belangrijke rol bij deze kinderen. Die kan namelijk leiden tot onrust en verveling. Er zijn zelfs kinderen die de spanning weg willen eten. Deze kinderen zijn onver-

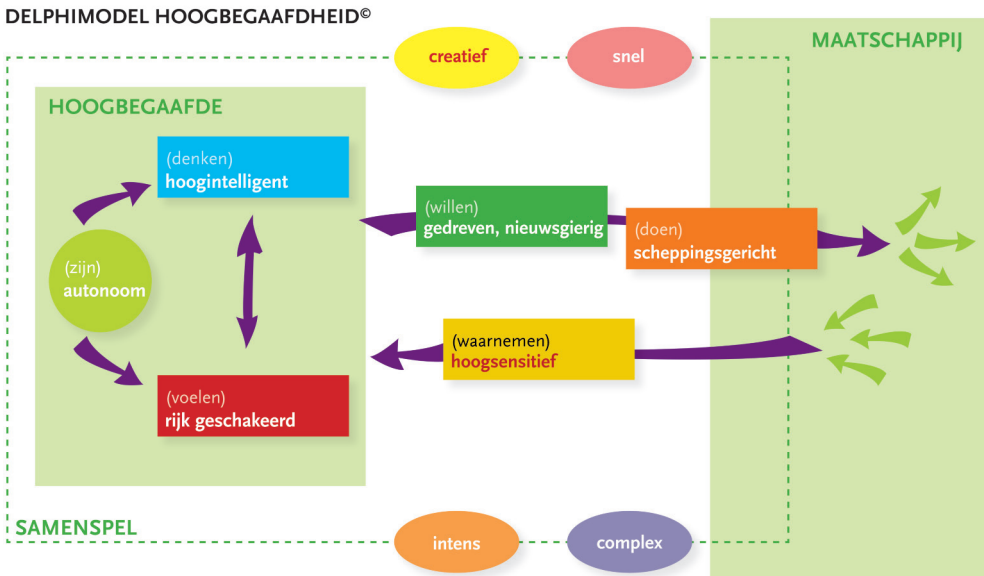
zadigbaar en voelen niet dat ze vol zitten. Het is aan de ouders en de begeleiders om het gebrek of het teveel aan prikkels, en het daarbij horende eetpatroon, te doorbreken. Omdat je prikkelgevoeligheid in allerlei vormen ziet, worden op dit gebied nogal eens vergissingen gemaakt, en wordt er niet altijd direct een link gelegd met een ontwikkelingsvoorsprong.

Niet alle zijnskenmerken komen even sterk naar voren bij de kinderen met een voorsprong. Ze hebben allemaal deze kenmerken, maar sommige kinderen leggen nadrukkelijker de lat hoog dan dat ze prikkelgevoeligheid laten zien. En andere kinderen zijn hoofdzakelijk kritisch of laten juist een groot rechtvaardigheidsgevoel zien.

1.5 Het Delphimodel

Het Delphimodel (Kooijman-van Thiel, 2008) helpt misschien wel het best bij het herkennen van dat jonge kind met een ontwikkelingsvoorsprong. Het laat de begaafde mens met alle aspecten van die mens zien. Het verklaart de hoogbegaafde mens (en dus ook de baby/peuter) als volgt:

‘Een hoogbegaafde is een snelle, slimme denker, die complexe zaken aankan. Autonomo, nieuwsgierig en gedreven van aard. Een sensitief en emotioneel mens, intens levend. Hij of zij scheidt plezier in creëren.’

Uit: M.B.G.M. Kooijman - van Thiel (red). *Hoogbegaafd. Dat zie je zó!* Over zelfbeeld en imago van hoogbegaafden. OYA Productions, 2008

Figuur 1.5 Het Delphimodel van hoogbegaafdheid